

OP ZOEK NAAR EEN ADEQUAAT PERSPECTIEF

Multi-etniciteit en het Nederlandse slavernijverleden

Dr. Henry G. Dors*)

Inleiding, gehouden ter gelegenheid van de Herdenkingsbijeenkomst

Nederlands Slavernijverleden

's-Gravenhage, 1 juli 2000

Tijdens een wandeling in het drukke centrum van Londen werd mijn aandacht getrokken door een opvallend affiche dat was opgeplakt op een van de talrijke reclamezuilen die Londen kent. Een collage van prenten en foto's, min of meer een greep uit het Britse koloniale verleden in Azië, Afrika en het Caribische gebied, maakte op indringende wijze de toeschouwer duidelijk, dat Engeland zich enkele honderden jaren lang diepgaand bemoeid heeft met het bestaan van al die 'mensen van kleur' op het affiche. En als de toeschouwer niet van plan was daar een conclusie aan te verbinden, werd hem dit onmogelijk gemaakt door de vrij forse tekst die onverbrekkelijk verbonden was met de collage:

"THEY ARE HERE, BECAUSE WE WERE THERE".

Het affiche was kennelijk bedoeld om het witte deel van het Engelse volk het multi-etnische karakter van de Britse samenleving als een van de onvermijdelijke consequenties van het Britse slavernij- en koloniaalverleden te doen aanvaarden. Het verhaal over mijn wandeling door Londen dateert uit 1975.

Engeland is vanaf het begin van de jaren zeventig actief bezig via allerlei officiële en semi-officiële instanties de bevolking positief te doen staan tegenover de multi-etnisch geworden samenleving. In ons land, Nederland, heeft het tot het jaar 1980 geduurd, voordat van officiële zijde erkend werd, dat ook de Nederlandse samenleving multi-etnisch is geworden en dat die etnische pluriformiteit en de daarmee samenhangende culturele verscheidenheid van blijvende aard zijn. En met die erkenning door het eerste kabinet Van Agt was het "minderhedenbeleid" geboren. Dat was vijf jaar na de onafhankelijkheid van Suriname en de – mede als gevolg daarvan – grote toestroom van Surinamer naar Nederland. Vastgesteld moet worden dat de substantiële 'inkleuring' van onze samenleving reeds decennia daarvoor met de komst van de Indische Nederlanders werd ingezet.

En inderdaad: wie niet "kleurenblind" wil zijn, zal geen moeite hebben om vast te stellen, dat de Nederlandse samenleving na de Tweede Wereldoorlog tot een der meest gevarieerde multi-etnische samenlevingen van West-Europa is geworden. De consequenties van deze ingrijpende veranderingen zijn lange tijd onvoldoende tot iedereen doorgedrongen, al heeft de Nederlandse overheid definitief gebroken met het denkbeeld als zouden de etnische minderheidsgroepen tijdelijk hier verblijven. De samenleving mag dan in descriptieve zin multi-etnisch zijn, zeg maar 'veelkleurig' zijn, onverkort blijft de daaraan gekoppelde opgave om met elkaar een perspectief te ontwikkelen dat medeburgers, ongeacht hun etnische afkomst, het gevoel geeft dat zij een inherent deel uitmaken van één en dezelfde Nederlandse samenleving, los van het feit of hun verre voorouders wel of niet deel uitmaakten van de Batavieren die zich hier kwamen vestigen. Dit vraagt om een herbezinning op de gezamenlijke geschiedenis.

Als het gaat om de bijdrage van de Surinaamse, Antilliaanse, Arubaanse en Afrikaanse Nederlanders aan het multi-etnische karakter van de Nederlandse samenleving, hebben sommige onderzoekers de neiging om het verhaal te beginnen bij de jaren '70. Met die informatie wordt tevens de indruk gewekt alsof mensen van kleur van wie hun 'roots' in Afrika liggen, sinds kort deel zijn gaan uitmaken van de Nederlandse samenleving. Maar daar is een hele geschiedenis aan vooraf gegaan. Omdat, getuige studies over de Nederlandse slavenhandel in de 16e en 17e eeuw, ons land in die periode actief heeft deelgenomen aan de Atlantische slavenhandel en het bedrijven van slavernij aan de andere kant van de oceaan, hebben zwarte mensen zich reeds in de 16e eeuw in Nederland gevestigd.

Zo arriveerde in 1596 te Middelburg een Portugees slavenschip met 130 Afrikaanse slaven aan boord. Het schip was door de Nederlanders op de Portugezen buitgemaakt. Het stadsbestuur van Middelburg besloot de slaven in vrijheid te stellen. Hoe het met die 130 Afrikanen te midden van een witte Zeeuwse samenleving verder is gegaan, is niet bekend. Anders dan in de Verenigde Staten heeft geen enkele witte Nederlander tot op heden een boek geschreven waarin, zoals door de witte Amerikaanse columnist Edward Ball (1998), een speurtocht is verricht naar zwarte voorouders in de familie. Zijn boek "Slaves in the Family", is de reconstructie van het even fascinerende als ontluisterende verhaal van zwarte en witte families die bijna twee eeuwen langs elkaar heen leefden op de slavenplantages en wier wegen zich nog verder scheidde na het einde van de slavernij. De reconstructie van die familiegeschiedenis bracht een schok te weeg in de Verenigde Staten. Het imposante speurwerk van Ball is een belangrijk onderzoek, ook binnen de Nederlandse context waar dergelijke familiegeschiedenissen zich afspeelden aan beide kanten van de oceaan. Met de hoogleraar Gert Oostindië, die het voorwoord bij de Nederlandse uitgave van Edward Ball's boek schreef, hoop ik dat het boek ook de dialoog tussen de postkoloniale generaties in ons land zal stimuleren. Wellicht dat na vandaag, als gevolg van de dialoog die thans op gang is gekomen, in ons collectief bewustzijn het besef ontwaakt dat er ook in sommige witte Nederlandse families zwarte voorouders te vinden zullen zijn. Hoe dan ook, ik durf te wedden dat die 130 Zeeuwse Afrikanen niet terug zijn gegaan naar het land van herkomst, maar gewoon hier zijn gebleven.

Onbegrijpelijk is het feit dat zo'n 23 jaar na de resolute vrijlating van de 130 Afrikanen van het Portugese schip een Nederlands schip de eerste Afrikaanse slaven afleverde in het Amerikaanse Virginia, de toenmalige Britse kolonie Jamestown. Het gebeurde in 1619. Zo waren het Nederlanders die de slavernij in Noord-Amerika introduceerden. Honderden jaren lang heeft de slavernij de economische machtsrelatie tussen Afrikaanse Amerikanen en witte Amerikanen bepaald. Bovendien heeft de geschiedenis van de slavernij een impact op de raciale verhoudingen tussen zwart en wit in de huidige Verenigde Staten.

Het Nederlandse aandeel in de Atlantische slavenhandel en de slavernij komt meer in zicht als de West-Indische Compagnie (WIC) in de 17e eeuw het voortouw neemt om zich te concentreren op Brazilië, het Caribisch gebied, Spaans-Amerika en 'de West', waaronder Suriname, waar de meeste van de in de achttiende eeuw verhandelde slaven terecht kwamen.

In de zeventiende eeuw stond Nederland op de derde plaats als slavenhaler, na Portugal en Engeland en vóór Frankrijk; in de achttiende eeuw was Engeland de grootste slavenhaler, gevolgd door Portugal, Frankrijk en Nederland. Nederlanders vervoerden in de eerste helft van de achttiende eeuw zo'n 4000 slaven per jaar, in latere jaren oplopend naar zo'n 5000.

Toen Engeland in 1807 de slavenhandel afschafte, stelde het Nederlands aandeel in de Atlantische handel al weinig meer voor.

Hoe moeten we nou aankijken tegen slavenhandel en slavernij? De vraag is gesteld in hoeverre de Nederlandse slavernij, inclusief de Nederlandse slavenhandel, als een legitiem economisch fenomeen binnen de context van haar tijd moet worden gezien. Die vraag heeft een relativering in zich die ik afwijs. Als nazaat van de Afrikaanse slaven wil ik hier vanuit een humanistisch perspectief elk mensonterend systeem afwijzen dat zowel individueel als structureel etnische ongelijkheid, maar ook klasse- en sekseongelijkheid produceert en reproduceert. Afrikaanse, Afro-Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse Nederlanders wijzen elke relativering van het Nederlandse slavernijverleden zonder meer af. En wel vanuit hun werkelijkheid, dat wil zeggen: vanuit hun beleving en ervaringen; en vanuit hun visie op het verleden. Immers, in hun werkelijkheid van heden manifesteren zich de consequenties van een onmenselijk systeem, dat bijna drie eeuwen heeft geduurd.

De tendens in de huidige discussie omtrent het Nederlandse slavernijverleden om dat verleden te relativëren, heeft als effect dat de ethische vragen rond dit deel van de vaderlandse geschiedenis worden vermeden. In dit kader gaat het om vragen rond het waarom van al die tijdens de slavernij plaatsgevonden gruwelijkheden. Maar ook om vragen die samenhangen met de achtergronden van de haast freudiaanse collectieve verdringing van dit stukje vaderlandse geschiedenis. De slavernij ging gepaard met misdaden tegen de menselijkheid, ook vanuit de normen van toen gezien, misdaden die kenmerkend waren voor de Nederlandse vorm van slavernij. Voltaire nam in zijn "Candide ou l'optimisme" (1759) de Nederlandse wreedheden tegen slaven op de korrel. In het stuk van Voltaire komt Candide in Suriname een slaaf tegen, die op de grond ligt en zowel zijn linkerbeen als zijn rechterarm mist. Desgevraagd legt hij Candide uit waarom hij tot tweemaal toe als straf een ledemaat heeft moeten missen. De extreme wreedheid van de Nederlanders was genoegzaam bekend onder de slaven in de Britse West-Indische koloniën. Rebelse slaven werden door hun Britse meesters weleens bedreigd met de woorden: "I'll sell you to the Dutch". Christopher Nicole verwijst in dit verband naar het verslag van James Rodway in "A History of British Guyana (1898): twee slaven raakten door die bedreiging zo in paniek, dat ze hun meester vermoordden. Het zijn ongetwijfeld wreedheden die ertoe hebben geleid dat tot tweemaal toe slaven op Curaçao massaal in opstand zijn gekomen en dat in Suriname sommige slaven al vroeg wegliepen, zich in de ondoordringbare tropenwouden terugtrokken, en eigen dorpen stichtten. Deze weglopers of Marrons hebben met wisselend succes oorlogen tegen de planters gevoerd. Een enkele Nederlandse historicus is ervan overtuigd dat planters hun slaven doorgaans wel goed behandelden, gezien de extra kosten die een slechte behandeling van hun arbeidskrachten met zich meebracht. Geheel haaks op deze opvattingen staan de studies die de inherente wreedheid van het systeem aantonen. Zo kunnen wij in een studie van Susan Legêne⁷ lezen hoe in 1848 Nils Otto Tank het Noorse hoofd van de zending van de Evangelische Broedergemeente in Suriname, in het Zendingsblad "Berichten uit de heidenwereld" een felle aanklacht richt tot de slavenhouders. Otto Tank stelde zijn kritiek te hebben moeten opschrijven toen hij er tijdens een reis naar Deens West-Indië en Noord-Amerika achter kwam dat de toestand van de slaven in Suriname slechter was dan waar ook in dat gebied. Tank verweet de plantage-eigenaren en bestuurders dat ze zendelingen op hun plantages toelieten ... 'als had men een voorgevoel dat het middel der zweep eenmaal ongenoegzaam zal worden bevonden'.

De zweep heeft ongetwijfeld diepe sporen getrokken in de geschiedenis. Christopher Nicole beschrijft in zijn boek "The West Indies, their people and history" (1965) de verschillende soorten zwepen. Volgens hem was in de loop der tijden het slaan met de zweep een op zichzelf staand beroep geworden. Mannen die wellicht vanwege de plotselinge bewegingen met de zweep "Jumpers" werden genoemd, verhuurden hun zweep en hun rechterarm en verdienden daarmee een dikke boterham.

Boven alle vragen over het waarom van de niet te relativiseren wreedheden is de vraag waarom het zo verschrikkelijk lang geduurd heeft voordat Nederland de slavernij afschafte, en wel op 1 juli 1863; bijna 15 jaar na Frankrijk en bijna 30 jaar na Engeland. Waarom bleef Nederland lang, te lang ongevoelig voor buitenlandse argumenten tegen de slavernij en werden steeds weer argumenten bedacht om de emancipatie van de slaven uit te stellen?

Het "wetsontwerp tot opheffing der slavernij" in de kolonie Suriname werd door de Staten-Generaal op 9 juli 1862 met 47 tegen 11 stemmen goedgekeurd. Een dag later werd een overeenkomstig ontwerp met betrekking tot de Nederlandse Antillen met 45 tegen 7 stemmen aangenomen.

Tot de Franse Tijd waren slavenhandel en slavernij strikt genomen geen zaak geweest van de Nederlandse staat, maar van de compagnieën, handelaren en plantage-eigenaars. Dat veranderde toen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden na 1795 werd omgevormd tot een eenheidsstaat. Maar we moeten constateren dat op de drie belangrijkste constitutionele momenten in de vormgeving van die eenheidsstaat de principiële kwestie van slavernij bewust buiten de orde werd verklaard. Zo werd in de Nationale Vergadering in het kader van een nieuwe grondwet gediscussieerd over de principiële onjuistheid van slavernij. Maar in de Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 4 mei 1798 werd daarover niets opgenomen. Ondanks alle retoriek over Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap vreesden de politici dat afschaffing van de slavernij de kersverse Republiek zou benadelen. Na de Franse Tijd, toen het huis van Oranje terugkeerde op de troon, verbood Willem I onder druk van Engeland in 1814 officieel de slavenhandel. Maar een jaar later werd in de grondwet voor het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden opnieuw met geen woord gerept over slavernij. Tenslotte kreeg Nederland in 1848 de liberale grondwet waarop ons staatsbestel nog steeds is gebaseerd. Twee jaar geleden herdachten we het 150 jarig bestaan van deze grondwet van 1848. Met die grondwet werd het beginsel van ministeriële verantwoordelijkheid ingevoerd. Dat gold ook voor het koloniaal bestuur, dat tot die tijd een exclusieve zaak was geweest van de koning. 1848 was een revolutiejaar, en het jaar dat Frankrijk de slavernij afschafte. Ook in Nederland waren er heel wat vooraanstaande politici die van mening waren dat de slavernij moest worden afgeschaft. Maar net als in 1798 schoven de parlementariërs de kwestie voor zich uit, terwille van een soepele aanvaarding van de liberale grondwet. Uit vrees voor de koloniale lobby en voor ondermijning van het Nederlands koloniaal beleid in de Oost en de West moesten de slaven wachten tot 1863, om nog maar te zwijgen van de periode van tien jaar Staatstoezicht die daarop volgde.

Laten we terugkeren naar het verhaal over Londen aan het begin van mijn betoog. Ik had het over een affiche uit 1975: "They are here, because we were there". Thans, een kwart eeuw later, zal de Engelse overheid beslist niet meer via hetzelfde affiche de multi-etnische samenleving onder de aandacht van de bevolking brengen: de tekst is naar onze huidige opvattingen politiek incorrect en in elk geval ethnocentrisch, omdat er een bedenkelijk onderscheid wordt gemaakt tussen "we" en "they". En iedereen weet wie "they" zijn....

Hetzelfde probleem van 'wij' en 'zij' speelt bij de vraag in hoeverre Nederland met betrekking tot het eigen slavernijverleden een morele schuld heeft, die afgelost dient te worden. Er zijn nogal wat witte Nederlanders die deze vraag bij voorbaat afwijzen, daar zij zich afvragen waarom nazaten van slavenhalers en slavenhouders als collectief zichzelf zouden moeten aanrekenen wat hun verre voorouders jegens de menselijkheid hebben misdaan. Toch ligt hier een probleem jegens de geschiedenis waar niemand in morele zin om heen kan. Het is dit probleem dat het Nationaal Platform Nederlands Slavernijverleden heeft aangepakt.

Nazaten van de slachtoffers van de Nederlandse slavernij en slavenhandel, dat wil zeggen: Afro-Surinaamse, Antilliaanse, Arubaanse en Afrikaanse Nederlanders vragen om nadrukkelijke erkenning van het Nederlandse slavernijverleden als inherent deel van de nationale geschiedenis en om de oprichting van een nationaal monument, zijnde een gedenkteken, en een nationaal instituut. Bovendien acht het Platform het van cruciaal belang dat planmatig en systematisch het collectief bewustzijn van de totale Nederlandse bevolking wordt bevorderd, daar waar het gaat om het Nederlandse aandeel in de slavenhandel en slavernij.

Een logische consequentie van het Nederlandse slavernijverleden zou ongetwijfeld mogen zijn: de aanwezigheid van geschiedenisleerboeken waarin op correcte wijze het Nederlandse aandeel in de Atlantische slavenhandel en slavernij wordt weergegeven, als onderdeel van de nationale geschiedenis. De slavernij speelde zich af overzee, maar werd hier georganiseerd en gelegitimeerd. Susan Legêne en Anil Ramdas hebben onlangs in de landelijke pers, afzonderlijk, doch beiden in niet mis te verstane woorden aandacht gevraagd voor de weglating in geschiedenisleerboeken van het Nederlandse slavernijverleden. Een door mij verrichte globale analyse van geschiedenisleergangen voor het voortgezet onderwijs laat zien dat het thema nauwelijks of niet aan de orde wordt gesteld. Voor zover er wel sprake is van een les over de slavernij, dan gaat die les over de slavernij in Noord-Amerika. Daar waar – en wel heel summier – de slavernij in Suriname ter sprake wordt gebracht, wordt verzwegen dat de actoren Nederlanders waren. De auteurs spreken dan heel 'neutraal' over "de blanken" en laten het aan de leerlingen over dit nader te specificeren.

Vanuit het perspectief van de nazaten van de slaven gezien komt het verzwijgen of minimaliseren van het Nederlandse slavernijverleden neer op ontkenning van onze logische aanwezigheid binnen de multi-etnisch geworden Nederlandse samenleving. De weglating van de geschiedenis van het Nederlandse aandeel aan de Atlantische slavenhandel en slavernij ontnemt nogal wat etnische groepen binnen de Nederlandse samenleving de mogelijkheid om gezamenlijk een gedeeld historisch verleden te exploreren en bespreekbaar te maken. Dit geldt voor zowel de nazaten van de vroegere slavenhalers en slavenbezitters als die van de vroegere slaven zelf. Echter, ook voor de nazaten van hen die er het eerst waren in de voormalige kolonie en die van hen die later op contract naar Suriname kwamen. Het Nederlandse slavernijverleden dient ondubbelzinnig erkend te worden, waarbij we ook moeten durven om in alle openheid dat verleden bespreekbaar te maken.

Thans blijft de vraag over welk perspectief adequaat geacht mag worden voor de multi-etnisch geworden samenleving; multi-etnisch, mede dank zij het Nederlandse slavernijverleden. De Nederlandse samenleving is multi-etnisch, in die zin dat er sprake is van etnische pluriformiteit, waarbij de gelijkwaardigheid van mensen niet ter discussie staat. Er is natuurlijk ook sprake van culturele pluriformiteit waarbij echter het principe

van gelijkwaardigheid voortdurend getoetst dient te worden aan kernwaarden van gezamenlijkheid in de samenleving.

Werkend aan een multi-etnisch perspectief waarbinnen etnische groepen zich zien en ervaren als lid van onze 'gezamenlijke' samenleving, dient men een "open samenleving" voor ogen te hebben, waarbinnen individuen van de diverse etnische en sociale groepen gelijke kansen hebben om te functioneren en te participeren. Binnen dit perspectief zijn etnische minderheidsgroepen, ondanks hun unieke culturele karakteristieken, een inherent deel van de Nederlandse samenleving. De sociale cohesie van die multi-etnische samenleving zal gezocht moeten worden in geïdealiseerde democratische waarden, zoals: rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid, menselijke waardigheid, vrijheid van meningsuiting en het recht op emancipatie. Het exclusief reserveren van het nationaal begrip "Nederlander" voor de witte dominante etnische groep is in strijd met het multi-etnisch perspectief en zonder meer een uiting van ongelijkwaardigheid naar die etnische groepen toe waarmee de witte Nederlanders een gedeeld slavernijverleden hebben. Werkend aan het multi-etnisch perspectief dienen uitsluitingmechanismen die etnische ongelijkheid produceren en reproduceren ontmanteld te worden. In dit verband kan kennis van het Nederlandse aandeel in de Atlantische slavenhandel en slavernij bijdragen tot onze kennis omtrent de wortels van het racisme.

Kennis van het Nederlandse slavernijverleden als gemeengoed, als een gedeeld historisch erfgoed van allen die thans deel uitmaken van de Nederlandse natie, kan het heersende geschiedbeeld met zijn krachtige in- en uitsluitingmechanismen deconstrueren en leiden tot reconstructie van het geschiedbeeld. Wellicht dat wij dan daadwerkelijk en effectief de valse concepties van etnisch vooroordeel, etnische stereotypering, discriminatie en racisme kunnen bestrijden.

Wellicht dat we ook zullen begrijpen waarom Uncle Tom's Cabin, het in 1852 verschenen, en wereldberoemd geworden boek van Harriet Elizabeth Beecher Stowe, de Nederlandse titel kreeg van "De negerhut van Oom Tom" Wellicht dat we gaan begrijpen dat we probleemloos, niet bewust van ons eigen racisme, het woord "neger" expliciet hebben toegevoegd aan de titel van Uncle Tom's Cabin. Dit, terwijl het woord "neger" in de opvoedingsidealen die in de koloniale samenleving golden, een negatieve connotatie heeft. Wellicht dat we begrijpen waarom zwarte mensen ook nu dat woord afwijzen.

Wellicht dat we ook zullen begrijpen dat Nederlanders van Afro-Surinaamse, Antilliaanse, Arubaanse en Afrikaanse afkomst zeer direct en voortdurend geconfronteerd worden met een onverwerkt slavernijverleden en de erfenis van de slavernijgeschiedenis.

Wellicht dat zich als "autochtoon" definiërende Nederlanders dan begrijpen dat zij als enigen ter wereld eigen landgenoten 'van kleur' moeiteloos "allochtonen" noemen, als waren die landgenoten en hun kinderen gisteren, gelijk vreemde, los van de menselijke samenleving staande wezens komen neerdalen op onze 'planeet' Nederland.

Tegen deze achtergrond bekeken, is het perspectief van een Nationaal Monument met een Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden zonder meer valide. Het instituut dient niet alleen het proces op gang te brengen dat samenhangt met het ontstaan van een collectief bewustzijn met betrekking tot het slavernijverleden van ons land, Nederland dus, en dat proces te bewaken en vanuit de geschiedeniswetenschap en andere disciplines te voeden, maar het instituut dient ook bijdragen te leveren aan het oplossen van - psychologisch en maatschappelijk gezien – ongewenste situaties die uit het Nederlandse slavernijverleden zijn voortgekomen. Bovendien moet het instituut vanuit zijn dynamische taakstelling door middel van een permanente expositie (inclusief educatieve activiteiten) positieve aandacht vragen voor het aandeel dat de nazaten van de slaven aan de ontwikkeling van Nederland geleverd hebben en nog leveren. Een

dergelijke stap vraagt om deconstructie en reconstructie van de vaderlandse geschiedenis in een multi-etnisch perspectief.

*) Dr. Henry G. Dors, Nederlander van Afro-Surinaamse afkomst, is binnen de sociale wetenschappen gespecialiseerd op het terrein van onderwijs, opvoeding en etnische vraagstukken.

1) De bagage van Blomhoff en Van Breugel, Oldeberkoop / Amsterdam 1998